

TÜRKÇE İLK TE'LİF BÂH-NÂME'DE NESİR ÜSLUBU

The Literary Style in the First Original Turkish Bâh-Nâme

Ahmet ADIGÜZEL*

Dil Araştırmaları, Güz 2020/27: 133-152

Öz: Osmanlı edebiyatında klasik şiir, kuruluştan itibaren her yüz yılda farklılık göstermesine karşın xv. asırda Türk dilin ölçünlü olmasıyla standart bir şiir dili olarak tercih edildi. Klasik nesirde durum daha farklıydı. Osmanlı klasik edebiyat uzun tarihi süresince nesir alanındaki görünüşü bir standartlaşma yakalayamadığı için her asırda değişiklikler yaşayarak süregeldi. Bu değişiklikler hem yabancı dil unsurlarının çokluğu hem tercüme veya yarı telif yarı tercüme eserlerin sayısal çokluğu hem de cümle yapısının karma olması bakımından klasik nesir ve şiir arasındaki dil ayrılığın nedenleridir. xv. asırdan itibaren standartlaşan şiir dili özelliklerinden dolayı Osmanlı klasik edebiyatında biçimsel olarak tek tip bir şiir dili kullanıldı. Oysa nesir iki farklı dil özelliği ile edebî, sanatlı nesir ve didaktik, ilmi nesir olarak varlığını sürdürdü. Eski Ana Türkçesi devrinde ve sonrası nesir dili, hem yabancı sözcük unsurları bakımından hem cümle yapısı yönünden farklı bir görünümle örüldü.

Yazar, nesrin bu geniş sahasını dil ve cümle imkânlarını kullanarak çeşitli görünümlemlerle cümlelerini geniş bir uzunlukta örebilmektedir. Bir ölçüye bağlı kalınmadan özellikle edat gruplarının ve filimsilerin (zarf-fil) Türk cümle yapısı kurallarına aykırı geliş güzel bir biçimde kullanılması, cümle unsurlarının var olan geniş çerçevesini daha da belirsizleştirmiştir. İşte bu durumun serbestliği klasik nesir dilindeki cümle yapısının ve dil unsurlarının düzensizleşerek bir sistem kurmasını engellemiştir.

Anahtar Sözcükler: Türkçe bâh-nâme, Ali Bin İshak, Nesir, 15. Yüzyıl

Abstract: Although Ottoman classical poetry differed every hundred years since its construction, a standard poetry language was preferred in the 15. century with the received language. In the classical prose, the situation was more different. During the long Ottoman classical literary history, it continued to experience changes in every century, because of the fact that its prose appearance in could not achieve a standardization. These changes are the reasons for the language differentness between classical prose and poetry according to the plurality of foreign language forms and the numerical plurality of translation, semi-original, semi-translated works and the mixing of the sentence structure. Because of the fact that the features of the poetry language standardized since the 15. century, a formal poetry language was used in the Ottoman classical literature formally. However, prose continued as a process of science and a didactic prose with two different language features.

The writer can make his sentences by using this substantiality of prose language and sentence possibilities. The use of prepositional groups and gerundials (verbal-adverbs) against the Turkish sentence structure rules

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Iğdır/TÜRKİYE. aadiguzel@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8438-5598, Gönderim Tarihi: 13.05.2020 / Kabul Tarihi: 11.07.2020

irregularly, maked vadue sentences' rich ingredient. The freeness of this situation maked the classical pross's structure, sentence structure irregular and prevented to make system.

Keywords: Turkish bâh-name, Ali Bin Ishak, prose, 15. Century.

A) Bâh-Nâme

Arapça olan bâh kelimesi; şehvet, cinsel güç anlamına gelmektedir. Bâh-nâme, Arapça olan bâh kelimesi, Farça olan nâme (Kitap, risale, mektup) kelimesi ile birleşerek yapılmıştır. Bâh-nâme, on sekizinci yüz yıla kadar içinde cinsel konularla ilgili açık saçık yazıların yer aldığı on sekizinci yüz yıldan sonra, resimlerin de bulunduğu eserlerdir.

Bâh-nâmelerin ana muhtevası, fikir yapısı ve konusu sağlıklı bir cinsel yaşam, cinsel hastalıklar ve bu hastalıkları iyileştirmek için dönemin geleneksel yöntemleri ile çözüm arayışlarıdır. Bâh-nâmeler, içerdikleri cinsel bilgilerin yanı sıra genel sağlık ve sağlıklı ilişkili olan tüm bilim disiplinleri unsurlarını da içeren birer sağlık ansiklopedileridir. Bu eserler, aslında devrin geleneksel tedavi şekillerinin bilimsel tedavi şekillerine evrilmesidir. Ayrıca cilt güzelliği, bakımı ve beden sağlığı, temizliğinin hayat için önemini ve gerekliliğini de anlatmaktadır. Sağlık ve cinsel sağlık sahasında etkili olan birçok ilim disiplinin kültürünü, malzemesini ve unsurlarını barındıran mensur eser olan bâh-nâmeler özellikle halkın anlayabileceği anlaşılır ve sade bir dille yazılmıştır. Sözvarlığı bakımından da oldukça zengin ve önemli bir malzemeyle yazılmış veya tercüme edilmiştir. Türkler, Şamanizm ve geleneksel Çin tıbbının da etkisi ile zengin bir doğal yaşam ve geleneksel tedavi yöntemlerine sahipti. Bu durum birer sağlık kitabı olan bâh-nâmelerde arkaik kelimelerin yer edinmesini sağladığı için arkaik ve Eski Türk dil unsurların yanında dil gelişim seyrini izleme açısından önemli eserler, kaynaklardır.

Osmanlı edebiyatında telif eser olarak kaleme alınan ilk bâh-nâme¹, **Ali bin İshâk**'ın eseridir. Bibliyografi çalışmalarında varlığı tespit edilmesine karşın, eser hakkında bugüne kadar herhangi bir inceleme ve araştırmanın yapılmadığı anlaşılmıştır. Bu yazma eser, Tire, *Necippaşa Kütüphanesi*'nde [*Necip Paşa Kütüphanesi, Diğer Vakıf Yazmaları, No. 13/3, v. 165b-206b, istinsâh 15 Rebülevvel 1136, 29,5x18,5 (20,5x10,8) cm., harekeli nesih, 21 satır, bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış*] bulunmaktadır.

Bâh-nâmenin girişinde, İslâm toplumunda *bâh* konusunda yazılmış eserler ile ilgili bilgi verilmektedir: "...*Kitâb-ı Bâlâ* gibi *Ahmed-i Nilî*'nün* ve *Kitâb-ı 'Ursü'l-'Arâyis* gibi *Câhız*'ın ve *Kitâbu'l-Kiyân* gibi *İbn Hâcib*'in ve *Kitâb-İzâh fî Esrârı'n-Nikâh* gibi ve *Kitâb-ı Câmi'u'l-Lezzât* ve *Kitâb-ı Bercân* gibi ve *Kitâbu'l-Münâkaha ve'l-Müfâtaha* gibi ve *Kitâbu Rucû'u's-Şeyh ile's-Sıbyân*** gibi", aynen *Tifâşî*'nin eserinde anlattığı kaynaklara değinilir. En son ve önemli olmasından dolayı, *Rucû'u's-Şeyh*'i örnek aldığını, "ve *bâkî kütübden bu mücmü'aya münâsibden ekser Rucû'u's-Şeyh ile's-Sıbyân tarîkince getdük ol müteahhir olduğunun [166a]*", cümlesiyle belirtir. *Kitabı yazış amacını da, "Tâ kim Resûl'ün [SAV] sünneti dutıla ümmeti içinde, şöyle kim, Resûl [SAV] buyurmuşlardur:*

1 Osmanlı Tıbbında Cinsellik ve Ali Bin İshak'ın Bâhnâmesi, Ali Haydar Bayat Ege Üniv. Yay.

Bâh-nâmenin II. Murâd döneminde yazıldığı, eserdeki şu satırlardan açıkça anlaşılmaktadır: “[166b]... ‘âdil pâdişâhlar nesli kim salâh-ı ‘âleme ve cihân ma ‘mûr olmasına sebebdür. ‘Ale’l-husûs ve’l-hulûs Sultân bin Sultân bahru’l- ‘adli ve’l-ihsânü Mehdü’r-rahmeti fî âhiri’z-zamân sülâle-i fahr-i ‘Âl-i ‘Osmân, **Sultân Murâd Hân Gâzî bin Sultân Muhammed kesserallâhü te ‘âlâ neslehü ilâ ahir-i devrân.**”

Ali b. İshâk'ın Bâh kitabı, diğer Bâh-nâme kitaplarına göre daha kısadır, çünkü bu eser **Rucû'u's-Şeyh**'in özeti konumundadır. Bâh kitabında **Aristo**, **Bokrat [Hippokrates]**, **Calinus [Galenos]**, **Eflâtun [Platon]** gibi antik çağ Yunan ve **Cebrâil bil Bahtîşû**, **Hakîm**, **İbn Sînâ**, **Ebûbekir Râzî**, **İbn Cezerî Ebu'l-Hasan Şakikî**, gibi Müslüman ilk bilim insanlarının görüşleri, kitapları ve onların tedavi şekilleri ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır.

B) Bâh-Nâme'nin Nesir Üslubu

Türkçe ilk te'lif bâh-nâme İkinci Murat devrinde Ali Bin İshâk tarafından yazıldı. Bu devirde yazılan mensur eserler; didaktik, dini ve sağlık konuları içermektedir. Çoğu tercüme (Arapça ve Farsça) olan bu eserlerde sanat kaygısı yoktu. Faydacılık esasına dayalı yazılan bu mensur eserlerde halkın anlayabileceği sade, açık ve anlaşılır bir dil tercih edilmiştir. Her ne kadar devrin yaygın özelliği olan yabancı dil unsurları, gramer görünüşleri ve cümle yapıları kullanılsa da bunlar dilin sadeliğini ve eserin kolay anlaşılmasını pek etkileyememiştir. Toplum yararı gözetildiği için dilin sadeliği öncelikli olmuştur. Türkçe ilk te'lif bâh-nâmenin dilinin orta sadelikte olmasının bir diğer hususu xiv asrın sonu ve xv. asrın başında yazılan mensur eserlerin hem yabancı sözcükleri ve imla kurallarına henüz çok maruz kalmamaları ve hem Anadolu beyliklerinin Türk dilini önemsemelerinin de önemli bir etkisi olmuştur.

Eser içeriği bakımından, erkeklere gerekli cinsel bilgileri toplam 25 bâb, geriye kalan 15 bâbda kadınlara gerekli cinsel bilgileri içermektedir. **Ali b. İshâk** eserin yazılış sebebini şöyle ifade etmiştir:

“Ve dahı bu zaif bende eydür, vaktâ ki, Hak Te'âlâ cemî'-i lezzâtı yaratdı ve ânu şehvâta mukârin kıldı. Ve ol şehvâta mukârin olan lezzâtın efdâlin menâkîh kıldı. Zîrâ neşv ü nemâ ve kesret-i tenâsül ve tevâlüd anunla olur. Ol kitâb-ı azizinde gayrına takdim idüb buyurmuşlardur: yazılış sebebini gerekçeleriyle açıkladığını ifade etmiştir.

Osmanlı edebiyatında klasik şiirde tercüme yapılmazdı, telif şiirler belki de şiirin kendisine özgü durumu ve diğer şiirsellik özellikten dolayı idi. Oysa mensur eserler için tercih edilen üç yol: tercüme; te'lif; yarı tercüme yarı te'lif vardı. Türkçe ilk te'lif bâh-nâme'nin her ne kadar xv. asrının ortalarında Ali Bin İshâk tarafından yazıldığı kabul edilse de aslında bu Bâh kitabı tercüme özet bir Bâh kitabıdır. Bu özelliğinden dolayı dilsel açıdan ve üslup bakımından devrin mensur eserlerinin tüm dil, sözcükleri ve cümle yapısı özelliklerini yansıtamamaktadır. Bu tespiti haklı çıkaran diğer bir husus ise metindeki Arapça kelime ve terkiplerin sayısal çokluğudur.

Bu çalışmada, “karşılaştırmalı üslup çalışmaları prensipleri” etkili oldu. Belirlenmiş “Karşılaştırmalı üslup çalışmaları” prensiplerinde, hacimli, uzun metinlerin üslupları değerlendirildiğinde bazı metin bölümleri alınarak çalışma yapılır. Bu çalışmada eserin başında bulunan Arapça ifadelerden sonra asıl konunun yazıldığı ilk başta iki varak,

ortasından ve sonundan ikişer olmak üzere toplam altı varakta geçen tüm kelimeler, tamlamalar, terkipler ve cümleler yapıları bakımından incelenip toplam sayıları tespit edildi. Daha sonra metnin üslupunu oluşturan görevli sözcükler ve diğer unsurlar örneklerle gösterilmeye çalışıldı.

C) Metinde Yer Alan Cümleler Ve Kelimeler

Metinde yer alan dil unsurları, cümleler ve kelimeler aşağıdaki cümleden kelimeye plan çerçevesine göre incelendi.

I. METİNDE YER ALAN CÜMLELER

- a. Basit Cümleler
- b. Birleşik Cümleler
 1. İç İçe Birleşik Cümleler
 2. Ki? (Kim)li Birleşik Cümleler
 3. Şartlı Birleşik Cümleler
- c. Sıralı Cümleler
- d. Bağlı Cümleler

II. METİNDE YER ALAN KELİMELER

- a. Metinde Yer Alan Türkçe Kelimeler
 - Metinde Yer Alan Türkçe Kelime
 - Maddebaşı Olabilecek Toplam Türkçe Kelime Sayısı
 - Tamlama Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler
 - a.1. İşlevleri Bakımından Türkçe Kelimeler
 - Fiil Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler
 - İsim Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler
 - Sıfat Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler
 - Zamir Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler
 - Zarf Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler
 - Edat Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler
 - İkileme Görevli Türkçe Kelimeler

III. METİNDE YER ALAN FİİL KİPLERİ

1. Bildirme (Haber) Kipleri
 - Görülen (dili) Geçmiş Zaman
 - Öğrenilen (mişli) Geçmiş Zaman
 - Geniş Zaman ve Geniş Zamanın Bileşik Kipleri
 - Gelecek Zaman
2. Dilek (Tasarlama) Kipleri
 - İstek Kipi
 - Emir Kipi
 - Şart Kipi

- c. Metinde Yer Alan Arapça Kelimeler
Metinde Yer Alan Arapça Kelime Sayısı
Maddebaşı Olabilecek Toplam Arapça Kelime Sayısı
Metinde Bulunan Arapça Terkipler
- d. Metinde Yer Alan Farsça Kelimeler
Metinde Yer Alan Toplam Farsça Kelime Sayısı
Maddebaşı Olabilecek Toplam Farsça Kelime Sayısı
Metinde Bulunan Farsça Terkipler

METİNDE YER ALAN CÜMLELER VE KELİMELER

I. METİNDE YER ALAN CÜMLELER

a. Basit Cümleler

Türkçe cümle yapısı genellikle “basit yapılı cümle”den oluşur. Yapısında tek yüklem (isim veya fiil türünden) bulunan cümle basit yapılı cümledir.

- 1) Ehl-i zevk katında bu ma'rifet, vicdânîdür.
- 2) Bu mecmû' harekâtın hüşûlinden ²¹buhâr hâşıl olur.
- 3) Cemî' gîdâları bunlara kıyâs eyleyeler.
- 4) Belki cemî' edviye ¹²dağı bu resmedür.

b. Birleşik Cümleler

1. Girişik Birleşik (Girişik) Cümleler

Yardımcı (yan) cümlesi bir fiilimsi (isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil) ile ana cümleye bağlanan cümle çeşididir. Fiilimsinin bulunduğu bölüm yan cümleyi yaparken yüklem yer aldığı cümle asıl cümleyi oluşturur. Bir cümlede bulunan her bir fiilimsi bir yan cümle oluşturur.

Bu yapılar, bir kelime çeşidi (isim, sıfat, zarf) gibi işlem görürler. Fiilimsilerle kurulan cümleler yargı ifade etmezler. Yargı kendisinden sonra gelen çekimli şekillerle tamamlanır (Özkan-Sevinçli, 2017: 208)

- 1) Ünşeyeynde mütevellid olan ²menînüñ gayıdır.
- 2) ¹¹ Menîyi hüşyeteynden rahme irişdürmege sebab, hüşyeteyne cigerden yol var ¹²ve dimâğdan yol var ve yürekden yol var.
- 3) Kendüye müşâkil olduğunca, ¹⁷ol-kim kendüye müşâkil olmaya, ol menî olur.
- 4) Cemî' tûrukı selâmet-iken, ihlile ' illetler hâşıl olur, ya uzanur, ya yoğunlanur ¹⁰ya kıyâm olur.
- 5) ²Velâkin ol yel bulmaz kıyâm bulmadan, inzâl olur irâdetsiz.
- 6) Bu ma'nîler olduğu için anı isti'mâl iderler, ¹⁶cimâ' da kavîdür ve nîm-birişt yumurda dağı ancılayındur. Anda dağı bu üç vaşf mevcüddür. ¹⁷Zîrâ bedene çok gîdâ virür ve gâlîz yel tevli'd ider ve hâr u raţbdur, menîye mülâyimdür.

- 7) ¹⁵Hakīm Rāzī eydür, ata binmegi dāīm ‘ādet idenler, cimā‘a kavīdūr, şunlardan kim, ¹⁶anlaruñ ‘ādeti degildür ve daħı şunlar kim cimā‘ı ‘ādet idinmişlerdür, anlar cimā‘a ¹⁷kavīdūr.
- 8) Bir direm yüzerlik toħmı yumşak döğüb [38^b] ¹gül yağı-y-la yuğura, şūfa dürtüb hayızdan şoñra götüre.

2. Ki (Kim) 'li Birleşik Cümleler

Türkçe cümle formuna uygun olmayan ve Farsçadan Türkçeye geçen “ki” (Eski Anadolu Türkçesinde “kim” olarak kullanılırdı.) bağlama edatı ile oluşturulan cümle çeşididir.

- 1) Bilgil kim, ¹⁹Hağk te‘ālā celle celāluhu ihlilī mürekkeb kıldı a‘şābdan kim, ribāṭāta beñzer ve daħı ^{20c}urūğdan ve laħmdan.
- 2) Ol ribāṭāt kim, yay kirişine beñzer, mücevveddür, qasığuş kemügi üzerinde bitmişdür.
- 3) ²¹Bu ribāṭāt mücevvef olduğına hikmet oldur kim, hācet vaktinde buħār-ile imtilā [2^a] hāsil olur.
- 4) Ve daħı aşl-ı ihlilde bir yer kim, menī māye mütevellid olur.
- 5) Ol menī māyenüñ nef‘i oldur kim, zekere az az dökilür hiddet-i bevli ³def‘ itmek-içün.
- 6) Ol menī şol yağa beñzer kim, ⁴ā‘zāya dürtürler sür‘at ile, āfet yetişmesün diyü, ol dürtülen ‘uzva tiz nesnelere ⁵ve yakıcı nesnelere.
- 7) Ol sebebdendür ādem, kaçan cimā‘ı çok eylese şol hadde kim, ⁶ol menī māye kalil olsa cidden, veyāhūd dükense, ihtirāk hāşıl olub vaqt-i tebevülde ⁷mecrā acır zaħmet ider.
- 8) Diseler kim, fāyide-i ⁸zeker nedür,
- 9) diyeler kim, zekerüñ iki menfa‘ati var: Birisi odur kim, fuzūlāt-ı mā‘iyye kim, ⁹cigerde ve tamarlarda ve bögrelerde vardur, def‘ idüb icrā ider, mecrā-yı bevlden.
- 10) İkinci ¹⁰menfa‘ati oldur kim, menīyi rahme yetişdürür uzunluğ-ıla ve başınıñ degirmiligiyle.
- 11) Ve ciger yolundan kan yitişür tā kim, ünşeyeynde ¹³kuvvat cem‘ ola kim, sebeb-i nübüvvü, tevellüdü anıñ-iledür.
- 12) Ve yürek yolundan kuvvet-i hayvāniyye ¹⁴yetişür kim, ol hayātdür.
- 13) Ol tamar kim cigere ulaşığdur, cigerden kan çeker ve ol tamarlar kim ²⁰dimāğa ve yürece ulaşmışdur, yürekden bol havā çeker.
- 14) Her gāh ki fesād-ı mizāc yetişe, ³ol kuvvet fevt olur, zarar hāşıl olur.
- 15) Ammā vaqt olur kim, mizāc fesādı, ihlilīñ kendüsünde ⁹vāki‘ olur.
- 16) Ādemiñ hiç iştihāsı yoğ-iken anuñ sebebi oldur kim, tecāvīf-i ¹¹ihlilde, buħār-ı gālīz mütevellid olur.
- 17) Şol buħāruñ ğayrıdır kim, harāret-i ğarīziyyeden ¹²mütevellid olur, ol buħār yürekden cārī olur.

- 18) Ammā emrāz-ı āliyye kim, verem¹³ gibi ve sūdde gibi ve teferruḡ-ı ittiṣāl gibi, bunlar ihlile 'arız olsa, ḥiss-ile ma' lūm¹⁴ olur nesnedür, mu' ālecesi zāhirdür, her biri yerlü yerinde mezkūrdur.
- 19) Bunlarıñ gibi sebab ā'zā-yı³ re'īse kim dimāḡdur ve cigerdür ve yürekdir, şihhatde ve i'tidāle olmadıklarıdır, geçen bāblarda 'cemi' zikr olunmuşdur.
- 20) Şol kimseler kim 'ömrinūñ ziyādesin⁷ ister, hoşlık ile bulur, bu fāyidede bilmek gerekdür kim, ḡıdādan ve devādan her ne kim⁸ isti' māl olunur, anda üç vaşf mevcūd olmak gerekdür: Biri oldur kim, isti' māl⁹ olunan ḡalīz yel tevlīd ide. İkinci oldur kim, bedene çok ḡıdā vire. Üçüncü oldur kim, ¹⁰ḡarāreti mu' tedil ola, tā kim mülāyim ola, menī tabī' atına.
- 21) Bir miṣāl getürelim kim, ol miṣālden terkīb¹³ itmege āsān bol buluna.
- 22) Bürüdeti olduḡu çün şol²¹ kimseler kim anı isti' māl ider, nesnelere katmak gerekdür kim ḡarāreti mu' tedil [14^b] 'kesb-ide, tabī' atı mülāyim ola, bi'l-aşāle muḡavvī bāhdan ola.
- 23) Şöyle kim, yidigi² vaktin dār-ı fülful ve zencebīl ḡata, ya şol dārūlardan kim, 'tabī' atında ḡarāret ola.
- 24) Velākin kuşūrı var şol sebebden ki, bedene çok ḡıdā virmez, ammā kaçan⁶ şişek etiyle veyāḡūd müsemmen tavuḡ etiyle birişüb yeseler şol ḡıdādan olur kim, 'menīyi ziyāde ider.
- 25) Velākin kuşūrları var şol cihetden kim, tevlīd-i zih itmez, ammā¹⁰ kaçan 'akāide-i 'ineble ḡalt idüb, isti' māl ideler kim, kemāl üzreā muḡavvī olalar¹¹ ve müzid-i menī ola.
- 26) Şıfat-ı devā kim²¹ ferci taẓyīḡ ider.
- 27) Şıfat-ı devā kim ferci ḡaraldur.
- 28) Devā-yı⁶ āḡher kim taẓyīḡ ider.
- 29) Şıfat-ı āḡher⁹ kim, be-ḡāyet taẓyīḡ eyler. Ḳargu dibin göyündürüb gök māzū ve sünbül-i Rūmī saḡḡ idüb¹⁰ ḡargu dibine ḡarışdurub ḡatlu enār şu-y-la yuḡuralar, şūfa dürdüb isti' māl ideler.
- 30) ¹¹Şıfat-ı āḡher kim, taẓyīḡ ider ve hem rütübetin giderür. Milh-i Enderānī, şeb suyu ile ezeler, ¹²ol şuda māzū ve bellüt ḡarār bişmiş ola, istinhā ideler.
- 31) Şol edviyeleri bildirir kim, ¹⁸fercin rāyihāsın lāḡif ider, ḡattā bir varan bir daḡı varmaḡa rāḡıb olur, ¹⁹ḡalvetine ḡālib olur.
- 32) Şol devāları bildirir kim, ⁵bāliḡ olmaduḡ 'avratlarıñ raḡminde kıl bitirmez isti' māl idicek.
- 33) ⁶Be-ḡāyet mücerrebdür ol mevzī⁻ⁱ lāḡif, şöyle ak ve yumşak ḡala, ḡara incir⁷ yabraḡın ḡurudalar, mürri-i şāfi, māzeryūn ḡarudefnel, zebedü'l-baḡr, zerārīḡ, ḡurubaş güli⁸ 'ale'l-infirād dōgeler, cem' idüb yine dōgeler, evvel ḡoduḡlamış eşek⁹ südi-y-le dükeli edviyeyi şol ḡadar yoḡuralar kim, bal gibi ḡoyu ola, ¹⁰andan ol mevzī⁻ⁱ arḡun arḡun elmas-ile şol¹¹ ḡadar çizeler kim, ḡan caḡar [...] ḡıḡa, andan ol¹² devāyı dürteler, birbiri üstine¹³ birḡaç def'a her kim isti' māl¹⁴ itse kıl bitmeye.

3. Şartlı Birleşik Cümleler

Bu birleşik cümle, Türkçenin aslı birleşik cümlesidir. Başlangıçtan beri Türkçede vardır. Temel şart kipinin şart ifadesine dayanır (Ergin, 1990: 413). Eger ise, ve eger ise ile -se/-sa+kişi: Asıl fiilin yapılması şartına bağlar. Metinde, bu kelime ve ek ile şartlı birleşik cümleler kurulmuştur:

- 1) Her kaçan-kim menî cem^c olsa, çoğalsa ¹⁸ol cem^c olduğu mevziî ledğ ider, beyzetyenden hemân sâ^c at huşyetyeni ¹⁹harâret bulur.
- 2) ^{1c}arız olsa, anuñ zararından ihlile zarar yetişür, zîrâ bu â^czânîñ cemî^c inden ²turuğ vâridi, selâmet vaktinde kuvvet hâsıl olurdu
- 3) Meşelâ, siñirlerde hiss ü hareket olmasa, ⁴ol hiss ü hareket dimâğdan hâşıl olurdu. İhlil dağı süst olub fi'lden kalurdu.
- 4) ⁵Ve dağı yürekden hâşıl olan kuvvet zayıf olsa kim, ihlile harâret-i ğarîziyye virürdi.
- 5) ⁶Ol harâret gitmesiyle ihlile bürüdet hâşıl olur, harekete gelüb kıvâm bulmaz.
- 6) Eger ⁷cigerden huşyetyenden kan yetişmese kim ğıdâ idine, ihlilîñ kuvveti sâķıt olurdu, ⁸iştihâsı eksilür, işden kalur.
- 7) Ammâ zıkr ¹⁵olunan fesâd, kıbel-i dimâğdan yetişe, dimâğa ^cilâc ideler, tâ kim, ol fesâd, ¹⁶itdigiyile yine a^czâya hiss ü hareket hâşıl ola.
- 8) Ve eger fesâd yürek kıbelinden ¹⁷irse, yürege ^cilâc idesin, tâ kim harâret-i ğarîziyye, yine ğaline ^cavdet ¹⁸ide.
- 9) Eger fesâd ciger kıbelinden irse, cigere ^cilâc ideler tâ kim ol yetişen ¹⁹kan, selâmetlig-le yol yetişe ğıdâya vefâ ide.
- 10) Ve eger fesâd-ı mizâc müfred ²⁰olsa, ^cilâcı zıddı-ile olur, ya^c nî^c bâridse ğâr-ile olur, yâhüd ^caķsi. Ve eger ²¹raṭb-ise yâbis-ile oluna, yâhüd ^caķsi.
- 11) Ammâ şol fesâd-ı mizâc kim, nefsi-ihlile [170^b] ¹vâķi^c olur, eger bârid ise każîbi ıssı yağ-ile ovalar, turaķ otı yağı ve sünbül-i rümî yağı ²gibi ve biryânlar gibi ıssı otlarla isti^cmâl ideler.
- 12) Dileseler kim tamâm lezzet bulalar, bu â^czânîñ işlâhına dürişeler, ⁵aĝziyyeden ve eşribeden ve ma^câcinden, zîrâ ziyâ cimâ^c bu â^czânîñ şihhatinden şoñra ⁶yimekler ile içmekler ile ve hoş dirilmeklerledür.
- 13) Kaçan bu üç vaşf bir ğıdâda ¹¹buluna, maķşüd anda hâşıl ola ve illâ bulunmasa terkîb lâzım olur, iki ya ¹²üç nesneden ya ziyâdesinden.
- 14) Her kaçısında bu üç vaşf tamâm olsa, kâmil muķavvîdür, her ¹³kaçısında bu üç vaşf eksik olsa kaşırdu, terkîb eylemek gerek, ğıdâlardan ¹⁴yâhüd devâlardan şol nesnelere kim, ol kuşurun ğidere, tamâm kâmil eyleye.
- 15) Eger ol bilâ[d]da ve ol fuşülde mizâc ²¹bulsa erüñ ya ^cavratıñ olmaķ dağlı yokdur. İştihâ olmaķ i^ctidâl-i mizâca tâbi^cdür.
- 16) Şıfat-ı âḫer, kaçkı ⁸avrat kim, koyunuñ ferici yöresinde olan çirki götürse biki gibi ola.

- 17) ¹⁴Şıfat-ı âher 'avdet-i vâsi'a olsa, şuyı çok olsa fâyide ider. Alasın isfidâc-ı ¹⁵mağsül kim, eritilmiş ola, bal ile hamîr idesin, biraz za'ferân bile yuğurasın, andan ¹⁶ol yuğrulmuş nesneden fındıklar düzesin. Cimâ' vaktinde bir bir buhûr eylesesin, be-gâyet ¹⁷fâyide bula.
- 18) Bir kıraç oğlanaşın (cavşir otu) hall idüb gül yağı-y-la götürse, ²⁰hayz münkatı' olduğdan sonra be-gâyet müfîd ola.
- 19) Bir kıraç sekbinec hall idüb, ²¹gül yağında şüfa dürtüb götürse fâyide ide.

c. Sıralı Cümleler

Tek başına yargı bildiren cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler topluluğudur (Karahan, 1990;165). Sıralı cümleler birbirinden noktalamaya işaretleri virgül veya noktalı virgülle ayrılır.

- 1) İhlîliñ tecviflerine girür, tolar şalâbet bulur, ihlîl kâyim olur.
- 2) İmdi bu kelâm, külliyyet üzre râst ²⁰gelmez, belki emziceye râci' olur.
- 3) Keçi toynağı, mihrak ve eşek toynağı ve cevz-i besfâyic ve kâkül [38^a] ¹direm dögile, göyünmüş be-gâyet sahk idüb, gül yağıyla yoğuralar, sırcalı zarfa koyalar, on günde bir ²buçuk mişkâlin yüñe dertüb götüreler, hayz vaktinde olmaya, hem ıssılık vire, hem tazyîk ³ide, bikr gibi olsa.
- 4) Âfsentîn, hamâme, benefşe şakızı, ⁴cülnâr, sa'ter, kâkül ikişer direm, be-gâyet sahk idüb gül yağıyla yoğuralar, andan bir pâre panbuğı ⁵fitil gibi ide, edviyeye bulaşdura, üç gün 'ale't-tevalî' götüre, hemân bikr gibi ola.
- 5) Çörek otu, kök mâzû ve süsen dibi, dükeli berâber dögüb zeyt-le halı ⁷ide, şüfa sürüb, yedi gün 'ale't-tevalî' isti'mâl ide, fâyide bula.
- 6) Şıfat-ı âher ¹³tazyîk ider, gök koz kabı, şeb, topalak şarâb ile bişireler, şüfa dürtüb 'avrat götüre.
- 7) Ve dağı yumşak yaban sarımsağın yumşak ²dögeler, şüfla götüreler, fâyide bulalar. Bir dirhem cävşiri gül yağı-y-la ezüb şüfa ³dürtüb götüre, 'azîm fâyide bula, şol şart ile, bir götürdüğün bir dağı götürmeye, her gün ⁴tecdîd eyleye.

d. Bağlı Cümleler

Bu cümleler, "ama, da, fakat, ve, veya, velakin vb." bağlama edatları ile birbirine bağlanan cümle türüdür. Her biri bağımsız olan bu cümlelerin anlam ilişkileri bağlama sözcüğü ile oluşturulmakta, sağlanmaktadır.

- 1) Anıñ-ile hiss ü hareket qabül ider ve dimâğ yolundan hiss ¹⁵ve hareket yetişür.
- 2) ²¹Zirâ ba'zı kişilerün yeli gâlib olur ve iştihası az olur, kıyâm hâşıl olur velâkin [14^a] ¹cimâ' iştihası ve menîsi de az olur, yâhûd olmaz.
- 3) Ve ba'zılarınñ iştihası az ve menîsi çok olur.
- 4) Meşelâ nohûdda bu üç vaşf vardır: Biri bu kim, ¹⁴bedene çok gıdâ virür, ikinci nefhadur, gâliż yel getirür ve koparur. Üçüncü tabî' atı ¹⁵hâr u raşbdur, menî tabî' atına mülâyimdür.

- 5) ¹⁸Baklada dağı bu evşāf-ı selāşeniñ ikisi mevcüddur: Biri bedene çok ğıdā virür ¹⁹ve biri riyāh-ı ğālīza tevliğ ider. Bu iki vaşf ile bakla dağı cimā 'a kuvvet virenlerdendir. ²⁰Lâkin kuşurı var, zīrā tabī' atı menīye mülāyim degildür.
- 6) Ve dağı bādām ve köknār içinde iki vaşf cem ' olmuşdur. ⁸Biri bu kim, hārdur, biri bu kim bedene çok ğıdā virür, bu sebebden muḳavvī bāhdan ⁹oldılar.
- 7) Şunlardan anlarıñ 'ādeti degildür ve dağı erenlere şovuk yerde ve bilād-ı yādda ¹⁸ve kış günlerinde ve iştiḫā-yı cimā ' 'arız olur, ḫātunlar olmaz ıssı yerlerde ve fuşül-i ¹⁹hārdā 'arız olur, erenlere olmazdır.

II. METİNDE YER ALAN KELİMELER

a. Metinde Yer Alan Türkçe Kelimeler

[Metinde Kullanılan Toplam Türkçe Kelime Sayısı: 693]

(Maddebaşı Olabilecek Toplam Türkçe Kelime Sayısı: 225)

acı-, aq eyle-, ancılayın, anda, anı, anıñ, anuñ, az, benze-,bakla, bal, baş, beşinci, bil-, bile, bildir-, bilmek, binmek, bir, birbiri, birişüb, birkaç, biş-, bit- bitme, bol, bögrek, bu, buçuk, bul-, bulaştır-, bulun-, bulunma, bulmaz, bular, cağ, çık-, çiz-, çok, çoğal-, çörek oti, çün, de-, değıl, degirmilik, dib, dile-, dirilmek, döğ-, döğül-, döğüb, dök-, dön-, dördüncü, dük-, dükkel-, düken-, dürdüb, dürt-, dürüş-, düz-, eksik, er, eren, eritil-, eşek, et, eyle-, eyle-, eylemek, ey-, ez-, geç-, gelmez, gelüb, gerek-, getir-, gibi, gider-, gir-, gitme, gök, götür-, göyün-, göyündürüb, gün, ıssı, ıssılık, ıssı otlar, içmek, için, id-, iden, idin-, idin-, idüb, iken, iki, ikinci, ikişer, ile, imdi, ir-, iriş-, irişdürmege, iste-, it-, itmek, kab, kaçan, kadar, kal-, kan, kan çek-, kankı, kan yitişür, kara, karabaş güli, kargu, karışdurub, kasık, kat, katmak, keçi, kemük, kendü, kıl, kıl-, kıl bitirmez, kış, kimse, kiriş, kişi, kokuqlamış eşek ⁹südi, kopar-, koyu, koyun, kök, kuru, kurut-, ne, nedür, nesne, oğlanaşın, ol, ol-, olmaq, olmaya, on, olun, ot, ovala-, şakız, sarımsak, sırçalı, siñir, şoğan, şoñra, şovuk, sürüb, şu, şişek, şol, söyle, şu, tamar, taralt-, tatlu, tavuk, tol-, topalak, toynak, turaq oti yağı, ulaşıq, uzan-, uzunluk, üç, üçüncü, üst, üzerinde, üzre, var, varmak, vir-, viren, virmez, ya ya, yaban, yabraq, yağ, yağ-, yay, ye-, yedi, yel, yen-, yer, yerlü yerinde, yetiş-, yimek, yitiş-, yoğunlan-, yoğur-, yok, yol, yol yetişe, yöre, yumurda, yumuşak, yün, yürek, yürege ulaş-, yüzerlik,

a.1. İşlev Konumlarına Göre Türkçe Kelimeler

Fil Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler (95)

alasıñ, ^{1c}'arız olsa, 'ilac ideler, 'ilac idesin, 'avdet ¹⁸ide, acır, aq, eyler beñzer, bildirir, bilgil, bitmişdür, bulalar, bulaşdura, bulunmasa, bulur, cem' ola, cem' olmuşdur, çeker, çıca, çizeler, çoğalsa, deyü, dileseler, diseler, diyeler, döğile, döndürür, dükeli, dükense, dürüşeler, dürtterler, eksilür, eritilmiş, eydür, eylesesin, ezeler, fāyide bulalar, fāyide ide, fevt olur, gerekdür, getürelim, getirür, girür, götüreler, götürse, göyünmiş, ğıdā idinür, ğıdā idine, ğıdā idine, ḫāşıl ola, 'ḫāşıl olur, ḫāşıl olurdu, ḫiss ü ḫareket olmasa, ider, idinmişlerdür, irse, ister, itse, isti'māl idecek, isti'māl iderler, ⁸isti'māl olunur, kabül ider, ḫalil olsa, ḫalurdı, ḫalur, kan cağar, kan yitişür, ḫāyim olur, 'kesb

ide, kıl bitirmez, kıl bitmeye, kıvâm bulmaz, kıyâs eyleyeler, kıparur, kurudalar, ledğ ider, menî olur, muqavvî olalar, mürekkeb kıldı, mütevellid olur, ⁹oldılar, ovalar, râst ²⁰gelmez, sâkıf olurdı, şalâbet bulur, taraldur, tolar, ulaşmışdur, uzanur, yene, yetişmese, yetişmesün, yetişdürür, yoğunlanur, yoğuralar, zahmet ider, zıkr olunmuşdur,

İsim Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler (42)

at, baklada, bal, bögreklerde, çörek otı, dibi, eren, eşek, et, gök, gün, kab, kan, kasiğ, keçi, kış, kırı, kişi, koyun, kök, nesnelere, ot, şakız, sarımsağ, şoğanda, şu, süd, tamarlarda, tavuk, toynağı, turağ yağ, yabrağ, yay, yel, yer, yol, yöre, yumurda, yün, yürek, yüzerlik,

Sıfat Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler (34)

bir ²buçuk mişkâl, bir gıdâda, ¹³birkaç def'a, bir yer, bu iki vaşf, bu mecmû^c, gök mâzû, ıssı yağ, ıssı otlarla, ıssı yerlerde, iki menfa^c ati, İkinci ¹⁰menfa^c ati, iki ya ¹²üç nesneden, ikişer direm, kankı ⁸avrat, kara incir, ¹⁸ol cem^c, ol menî, ol ribâât, ol yel, oldur kim, on gün, sırçalı zarfa, şovuk yerde, şol hadde, şol kimseler, şol yağ, şöyle kim, tatlu enâr, topalak şarâb, üç gün, yakıcı nesnelere, yedi gün, yerlü yerinde mezkûrdur.

Zamir Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler (18)

anlaruñ, biri, birisi, bunlar, bunlara, kankısında, kendü, kendüsünde, kendüye, kim, kimseler, ne, nedür, ol, odur, oldur, şunlardan,

Zarf Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler (17)

ağ ve yumşak kıla, az az dökülür, az olur, biraz za'ferân, bol buluna, bol havâ, çok eylese, çok olur, hayırdan soñra, her gün, imdi, kaçan, kış günlerinde, on günde, selâmetiken, şıhhatinden soñra, şol kadar,

Edat Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler (12)

ânîñ-iledür, bal gibi koyu, bıkır gibi, ³def' itmek-içün, eşek ⁹südiyle, etiyle, olduğı çün, süfla götüreler, topalak şarâb ile, vaşf ile bakla, verem ¹³gibi, yağıyla,

Filimsi Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler (47)

'âdet idenler, ata binmegi, bilmek, birişüb, bulmadan, dirilmeklerledür, döğüb, dürdüb, dürtüb, ezüb, geçen bâblarda, gelüb, gitmesiyle, götürdüğün, göyündürüb, idüb, irişdürmege, iştihâ olmak, itdigiyle, itmege, itmeye, kıtmak, kırdurub, kıduklamış, müşâkil olduğunca, mütevellid olan ²menî, olduğü mevziî, ol yetişen, ¹⁹kan, olduğına, ol dürtülen u^c zva, olmadıklarındur, olmaya, olmaduk, olub, ⁹olunan ğalîz yel, sürüb, terkîb eylemek, varmağa, varan, virenlerdendür, yidigi ²vaqit, ⁶yimekler ile içmekler, yoğrulmuş nesneden, zıkr olunan,

İkileme Görevli Türkçe Kelimeler (2)

az az, yerlü yerinde.

Tamlama Görevinde Bulunan Türkçe Kelimeler (32)

¹⁶anlaruñ 'âdeti, â' zânîñ cemî' i, anuñ zararından, benefşe şakızı, birbiri üstüne, bu evşâf-ı selâseniñ ikisi, çörek otı, dimâğ yolundan, eşek ⁹südi, eşek toynağı, ciğer yolundan, ²¹gül yağında, gül yağıyla, harekâtıñ huşülü, ihlilîñ kuvveti, İhlilîñ tecvîfleri, incir ⁷yabrağın, kıarabaş güli, kıargu dibin, kıasığün kemügi üzerinde, keçi

toynağı, kişilerün yeli, koyunuñ ferici yöresinde, māyenün nef' i 'menünün ğayrıdır, oğlanaşın, şeb şuyı, 'şişek etiyle, turağ otı yağı, tatlu enār suyla, tavuğ etiyle, uzunluğıla ve başınuñ degirmiligiyle, yaban sarımsağın, yay kirişine, yürek kıbelinden, yürek yolundan, yüzerlik tohmı,

Metinde Bulunan Arapça Kelimeler

[Kullanılan Toplam Arapça Kelime Sayısı: 731]

(Maddebaşı Olabilecek Toplam Arapça Kelime Sayısı: 204)

add, ā'lem, 'adet, āfet, 'ale't-tevālī, 'ārız, 'ağziye, 'akşi, arkun, a'şāb, 'avrat, 'azīm, ādem, ammā, āsān, , 'avdet, ā'zā, u'zuv, bāh, bārid, ba'zī, bālīg, beden, be-ğāyet, bellūt, beyzeteyn, bikr, bilād, bi'l-aşāle, bürüdet, buhār, cāvşūr, cemī, cidden, cihet, cimā', daḥī, dāīm, def , devā, dimāğ, direm, elmas, emzice, eşribe, evvel, fāyide, ferç, fesād, fi'l, fitil, fuşul, fülful, ğālib, ğalīz, ğayrı, ğıdā, hācet, had, hal, halı, halvet, hamīr, hār, harāret, hareket, hāsıl, hattā, havā, hayāt, hayz, hikmet, hiss, huşyeteyn, işlah, icrā, ihlīl, iḥrāk, iḥtirāk, 'ilāc, 'illet, illā, imtilā, irādet, isti' māl, istinhā, iştiḥā, i'tidāl, kālīl, kāmīl, kāşır, kavī, kāyim, każīb, kelām, kemāl, kıbel, kıraḥ, kıvām, kıyām, kıyās, koç, kuşūr, kuvvet, külliyyet, lahm, lāzım, ledğ, levn, lezzet, ma'ācin, ma'lūm, maqşūd, ma'nī, ma'rifet, māye, māzeryūn, mecrā, mecmū', menfa'at, menī, mevcūd, mevzī, mezkūr, mevziī, miḥrak, mişāl, mişkāl, mizāc, mücerreb, mücevvef, müctemī', müfīd müfred, mülayim, münkatı', mürekkeb, müsemmen, müşākil, mütevellid, muqavvī, mu'ālece, mu'tedil, nefḥa, nefis, noḥūd, 'ömr, rāci', rāğīb, raḥme, raḥb, rāyiḥa, resme, ribāḫāt, rūmī, sā'at, sa'ter, saḥk, sākit, şalābet, sebeb, selāmet, şıḥḥat, südde, sür'at, şart, şebb, tabī'at, tālib, tamām, tarudfnel, tażyk, tecdīd, temme, terkīb, tevli'd, tellüd, tohm, turağ, uruğ, ünseyeyn, vaqit, vāki', vārid, vaşf, ve, vefā, velakin, verem, veyāḥūd, vicdānī, ya'nī, yābis, zāhir, za'ferān, zaḥmet, zarar, zarf, zeker, zerārīḥ, zencebīl, zeyt, zıdd, zıkr, zırā, ziyā, ziyāde,

b.1. Arapça Terkipler

(Metinde Yer Alan Toplam Arapça Terkip Sayısı 16)

⁸'ale'l-infirād, ¹⁷Allah'ul-melik'ul-¹⁸vehhāb, aşl-ı ihlīl, 'akīde-i 'ineble, ā'zā-yı ³re'ise, aşl-ı ihlīl, isfidāc-ı ¹⁵mağsül, iştiḥā-yı cimā', kıbel-i dimāğ, kuvvet-i ḥayvāniyye, ¹⁶temmeti'l-kitāb bi-ā'vniḥī, tevli'd-i zīḥ, vaqt-i tebevülde, v'allahü ¹⁵Te'ālā ā'lem bi'şavāb, zebedü'l-baḥr,

b. Metinde Bulunan Farsça Kelimeler

[Kullanılan Toplam Farsça Kelime Sayısı: 204]

(Maddebaşı Olabilecek Toplam Farsça Kelime Sayısı: 35)

bāb, bādām, belki, benefşe, berāber, biryān, ciger, cülnār, çirki, dārū, eger, gāh, gül, ḥātun, hem, hemān, her, hiç, hoş, hoşlık, incir, kākül, ki, kim, köknār, māzū, nīm-biriş, rāst, sekbinec, şüf, süsen, sünbül, süst, tā, tiz, yāḥūd,

c.1. Farsça Terkipler

(Toplam Farsça Terkip Sayısı: 30)

‘avdet-i vâsi‘a, bilâd-ı yâd, buhâr-ı gâliż, cevz-i besfâyic, ehl-i zevk, emrâz-ı âliyye, evşâf-ı şelâşe, fâyide-i zeker, fesâd-ı mizâc, fuşul-i hâr, fużulât-ı mâ‘iyye, hâcet vaktinde, gül-i ale‘l-infirâd, harâret-i gâriżiyye, hıddet-i bevl, i‘tidâl-i mizâca, , mecrâ-yı bevlden, mecrây-ı menî, mevzî-i lâti‘f, milh-i enderânî, mürr-i şâfi, müvellîd-i rîh, müzid-i menî, riyâh-ı gâliż, sebeb-i nübüvvü, selâmet vaqti, Sıfat-ı devâ, tecâvîf-i ihlîl, sünbül-i rûmî, teferruğ-ı ittîşâl,

III. METİNDE YER ALAN FİİL KİPLERİ

Bildirme (Haber) Kipleri

Görülen (dili) geçmiş zaman (2)

ihlîli mürekkeb kıldı, bu sebebden muğavvî bâhdan oldılar.

Öğrenilen (mişli) geçmiş zaman (4)

kaşıguñ kemügi üzerinde bitmişdür, geçen bâblarda ‘cemi‘ zikr olunmuşdur, iki vaşf cem‘ olmuşdur, ‘âdet idinmişlerdür,

Geniş zaman ve geniş zamanın birleşik zamanları (56)

menî mâye mütevellid olur, ribâtâta benzer, zekere az az dökülür,

vaqt-i tebevüilde meçrâ acır, zaħmet ider, menîyi rahme yetişdürür, kan yitişür, kuvvet-i hayvâniyye yetişür, hiss ü hareket qabül ider,

tabi‘atına döndürür, ağ eyler, gıdâ idinür, mevzi‘ ledğ ider, huşyeteyni harâret bulur,

ciğerden kan çeker, ²¹buhâr hâsil olur, İhlîliñ tecvîflerine girür, tolar şalâbet bulur, ihlîl kâyim olur, kuvvet hâsil olurdu,

Her gâh ki fesâd-ı mizâc yetişe, süst olub fi‘lden kalurdu,

ihlîle harâret-i gâriżiyye virürdi, Harekete gelüb kıvâm bulmaz,

Eger ⁷ciğerden huşyeteynden kan yetişmese, ihlîliñ kuvveti sâkı‘ olurdu, ⁸iştihâsı eksilür, işden kalur, ihlîle ‘illetler hâsil olur, ya uzanur, ya yoğunlanur ¹⁰ya kâyim olur.

Ol buhâr yürekden cârî olur, dimâğa ‘ilâc ideler, eger fesâd yürek kıbelinden ¹⁷irse, yürece ‘ilâc idesin, ²¹raṭb-ise yâbis-ile oluna, ıssı otlarla isti‘mâl ideler, ‘cimâ‘ iştihâsı ve menîsi de az olur, yâhüd olmaz.

²Velâkin ol yel bulmaz, şol kimseler kim ‘ömrinüñ ziyâdesin ⁷ister, ⁸isti‘mâl olunur, terkîb ¹³itmege âsân bol buluna, gâliż yel getürür ve koparur, bedene çok gıdâ virür, külliyyet üzre râst ²⁰gelmez,

Gelecek zaman (1)

isti‘mâl idecek

Dilek (Tasarlama) kipleri

İstek kipi (26)

menî iḥrāk itmeye. ā' zāya dürteler, fāyide-i ⁸zeker nedür, diyeler, gıdā idine, ol fesād, ¹⁶itdiğiyle yine, ' avdet ¹⁸ide, tamām lezzet bulalar, bu ā' zānıñ işlāhına dürtüşeler, bir mişāl getürelim, kemāl üzre muḳavvī olalar, Cemī' gıdāları bunlara kıyās eyleyeler, ol kuşūrun gidere, ¹direm döğile, sırçalı zarfa koyalar, yüne dertüb götüreler, ḥayz vaktinde olmaya, hem ıssılık vire, hem tazıyık ³ide, alasin, bal ile ḥamīr idesin, ¹⁶ol yuğrulmuş nesneden fındıklar düzesin, Cimā' vaktinde bir bir buḥūr eyleyesin, bir daḥı götürmeye, her gün ⁴tecdīd eyleye, ol ¹²devāyı dürteler, ¹⁹қан, selāmetlikle yol yetiše, Şıfat-ı devā kim ferici ṭaraldur, gül yağıyla yoğuralar, edviyeye bulaşdura, bıkır gibi ola, māzū ve süsen dibi dükeli, zeyt-le ḥalt ⁷ide, Şol edviyeleri bildirir,

Emir kipi (1)

bilgil,

Gereklilik kipi anlamında kullanılmıştır: terkīb eylemek gerek,

Şart kipi (13)

āfet yetişmesün deyū, cimā'ı çok eyelese, ⁶ol menī māye ḳalil olsa, dükense, diseler, menī cem' olsa, çoğalsa, dileseler, ve illā bulunmasa, tavuk etiyle birişüb yeseler, bıkır gibi olsa, koyunuñ ferici yöresinde olan çirki götürse, her kim isti'māl ¹⁴itse ḳıl bitmeye,

Metin

[BĀH- NĀME, Varak:2a, 3a, 14a, 14b, 38a, 38b,] (Metinde Kullanılan Toplam Kelime Sayısı: 21257, Altı varakta incelenen kelime sayısı: 1588)

Bilgil kim, ¹⁹ Haḳḳ te'ālā celle celāluhu ihlil mürekkeb ḳıldı a'şābdan kim, ribāṭāta beñzer ve daḥı ²⁰urūḳdan ve laḥmdan. Ol ribāṭāt kim, yay kirişine beñzer, mücevvedür, ḳasıguñ kemügi üzerinde bitmişdür. ²¹Bu ribāṭāt mücevvef olduğına ḥikmet oldur kim, ḥācet vaktinde buḥār-ile imtilā [2^a]hāsıl olur. Ve daḥı aşl-ı ihlilde bir yer kim, menī māye mütevellid olur. Ünşeyeynde mütevellid olan ²meninün ḡayrıdur. Ol menī māyenün nef'ī oldur kim, zekere az az dökilür ḥiddet-i bevli ³def itmek-içün. Tā kim zekerde menī mecrāy-ı menī iḥrāk itmeye. Ol menī şol yağa beñzer kim, ⁴ ā' zāya dürteler sür'at ile, āfet yetişmesün deyū, ol dürtülen u'zva tiz nesnelere ⁵ve yaḳıcı nesnelere. Ol sebebendür ādem, ḳaçan cimā'ı çok eyelese şol ḥadde kim, ⁶ol menī māye ḳalil olsa cidden, veyāḥūd dükense, ihtirāk ḥāsıl olub vaḳt-i tebevülde ⁷mecrā acır zaḥmet ider. Ehl-i zevḳ ḳatında bu ma'rifet, vicdānīdür. Diseler kim, fāyide-i ⁸zeker nedür, diyeler kim, zekerün iki menfa'ati var. Birisi odur kim, fuḫlāt-ı mā'iyye kim, ⁹cigerde ve ṭamarlarda ve bögrelerde vardur, def' idüb icrā ider, mecrā-yı bevlden. İkinci ¹⁰menfa'ati oldur kim, menīyi raḥme yetişdürür uzunluğ-ıla ve başınıñ degirmiligi-y-le. ¹¹ Menīyi ḥuşyeteynden raḥme irişdürmege sebeb, ḥuşyeteyne cigerden yol var ¹²ve dimāğdan yol var ve yürekden yol var. Ve ciger yolundan ḳan yitişür tā kim, ünşeyeynde ¹³ḳuvvet cem' ola kim, sebeb-i nübüvvü, tevellüdü anıñ-iledür. Ve yürek yolundan ḳuvvet-i ḥayvāniyye ¹⁴yetişür kim, ol ḥayātdur. Anıñ-ile hiss ü ḥareket ḳabül ider ve dimāğ yolundan ḥiss ¹⁵ve

hareket yetişür. Her kaçan kim cigerden kıan yetişe, ol kıanı huşyeteyn kendü levnüñe¹⁶ve tabî' atına döndürür, aķ eyler, ğıdā idinür. Kendüye müşâkil olduğunca, ¹⁷ol-kim kendüye müşâkil olmaya, ol menî olur. Her kaçan-kim menî cem' olsa, çoğalsa ¹⁸ol cem' olduğu mevzîi ledğ ider, beyzeteynenden hemân sâ'at huşyeteyni ¹⁹harâret bulur. Ol tamar kim cigere ulaşıķdur, cigerden kıan çeker ve ol tamarlar kim ²⁰dimâğa ve yürece ulaşmışdır, yürekden bol havâ çeker. Bu mecmü' hareketiñ huşulinden ²¹buhâr hâşıl olur. İhliliñ tecviflerine girür, tolar şalâbet bulur, ihlil kıayim olur. [3^a] ¹⁶arîz olsa, anuñ zararından ihlile zarar yetişür. Zirâ bu â' zânîñ cemi' inden ²ıruķ vâridi, selâmet vaķtinde kuvvet hâşıl olurdu. Her gâh ki fesâd-ı mizâc yetişe, ³ol kuvvet fevt olur, zarar hâşıl olur. Meşelâ, siñirlerde hiss ü hareket olmasa, ⁴ol hiss ü hareket dimâğdan hâşıl olurdu. İhlil daķı süst olub fi'lden kıalurdu. ⁵Ve daķı yürekden hâşıl olan kuvvet zayıf olsa kim, ihlile harâret-i ğarîziyye virürdi. ⁶Ol harâret gitmesi-y-le ihlile bürüdet hâşıl olur. Harekete gelüb kıvâm bulmaz. Eger ⁷cigerden huşyeteynenden kıan yetişmese kim ğıdâ idine, ihliliñ kuvveti sâķıķ olurdu, ⁸iştihâsı eksilür, işden kıalur. Ammâ vaķt olur kim, mizâc fesâdı, ihliliñ kendüsünde ⁹vâķi' olur. Cemî' ıruķı selâmet-iken, ihlile ' illetler hâşıl olur, ya uzanur, ya yoğunlanur ¹⁰ya kıayim olur. Âdemiñ hiç iştihâsı yoğ-iken anuñ sebebi oldur kim, tecâvîf-i ¹¹ihlilde, buhâr-i ğalîz mütevellid olur. Şol buhârüñ ğayırdur kim, harâret-i ğarîziyyeden ¹²mütevellid olur. Ol buhâr yürekden cârî olur. Ammâ emrâz-ı âliyye kim, verem ¹³gibi ve südde gibi ve teferruķ-ı ittişâl gibi, bunlar ihlile ' arîz olsa, hiss-ile ma' lüm ¹⁴olur nesnedür, mu' alecesi zâhirdür, her biri yerlü yerinde mezķurdur. Ammâ zıķr ¹⁵olunan fesâd, kıbel-i dimâğdan yetişe, dimâğa ' ilâc ideler, tâ kim, ol fesâd, ¹⁶ıtdığı-y-le yine â' zâya hiss ü hareket hâşıl ola. Ve eger fesâd yürek kıbelinden ¹⁷irse, yürece ' ilâc idesin, tâ kim harâret-i ğarîziyye, yine ğaline ' avdet ¹⁸ide. Eger fesâd ciger kıbelinden irse, cigere ' ilâc ideler tâ kim ol yetişen ¹⁹kıan, selâmetlig-le yol yetişe ğıdâya vefâ ide. Ve eger fesâd-ı mizâc müfred ²⁰olsa, ' ilâci zıddı-ile olur, ya' nî bâridse hâr-ile olur, yâhüd ' aķsi. Ve eger ²¹raţb-ise yâbis-ile oluna, yâhüd ' aķsi. Ammâ şol fesâd-ı mizâc kim, nefsi-i ihlile [170^b] ¹vâķi' olur, eger bârid ise kıazîbi ıssı yağ-ile ovalar, ıruaķ otı yağı ve sünbül-i rümî yağı ²gibi ve biryânlar gibi ıssı otlarla isti' mâl ideler. ²Zirâ ba' zı kışilerüñ yeli ğalib olur ve iştihâsı az olur, kıyâm hâşıl olur velâkin [14^a] ¹cimâ' iştihâsı ve menîsi de az olur, yâhüd olmaz. Ve ba' zıların iştihâsı az ve menîsi çok olur. ²Velâkin ol yel bulmaz kıyâm bulmadan, inzâl olur irâdetsiz. Bunlarıñ gibi sebep â' zâ-yı ³re' ise kim dimâğdur ve cigerdür ve yürekdir, şıhhatde ve i' tidâlde olmadıklarıdır, geçen bâblarda ⁴cemî' zıķr olunmuşdur. Dileseler kim tamâm lezzet bulalar, bu â' zânîñ işlahına dürüşeler, ⁵ağziyyeden ve eşribeden ve ma' acinden. Zirâ ziyâ cimâ' bu â' zânîñ şıhhatinden soñra ⁶yimekler ile içmekler ile ve hoş dirilmeklerledür. Şol kimseler kim ' ömrinüñ ziyâdesin ⁷ister, hoşlık ile bulur. Bu fâyidede bilmek gerekdür kim, ğıdâdan ve devâdan her ne kim ⁸isti' mâl olunur, anda üç vaşf mevcüd olmaķ gerekdür. Biri oldur kim, isti' mâl ⁹olunan ğalîz yel tevlîd ide. İkinci oldur kim, bedene çok ğıdâ vire. Üçüncü oldur kim, ¹⁰harâreti mu' tedil ola, tâ kim mülâyim ola, menî tabî' atına. Kaçan bu üç vaşf bir ğıdâda ¹¹buluna, maķşüd anda hâşıl ola ve illâ bulunmasa terkîb lâzım olur, iki ya ¹²üç nesneden ya ziyâdesinden. Bir mişâl getürelim kim, ol mişâlden terkîb ¹³ıtmege âsân bol buluna. Meşelâ nohüdda bu üç vaşf vardır. Biri bu kim, ¹⁴bedene çok ğıdâ virür, ikinci nefhadur, ğalîz yel getürür ve kıoparur. Üçüncü tabî' atı ¹⁵hâr u raţbdur, menî tabî' atına mülâyimdür. Bu ma' nîler olduğu için anı isti' mâl iderler, ¹⁶cimâ' da kıavîdür

ve nīm-biriş̄t yumurda daḥı ancılayındur. Anda daḥı bu üç vaş̄f mevcūddur. ¹⁷Zīrā bedene çok ğıdā virür ve ğalīz yel tevliḍ ider ve hār u raḫbdur, menīye mülāyimdür. ¹⁸Baklada daḥı bu evşāf-ı selāşeniñ ikisi mevcūddur. Biri bedene çok ğıdā virür ¹⁹ve biri riyāh-ı ğalīza tevliḍ ider. Bu iki vaş̄f ile bakla daḥı cimā'a kuvvet virenlerdendir. ²⁰Lākin kuşūrı var, zīrā ṭabī'atı menīye mülāyim degildür. Bürüdeti olduğu çün şol ²¹kimseler kim anı isti'māl ider, nesnelere katmak gerekdür kim ḥarāreti mu'tedil [14^b] ¹kesb-ide, ṭabī'atı mülāyim ola, bi'l-aşāle muḫavvī bāhdan ola. Şöyle kim, yidigi ²vaktin dār-ı fülful ve zencebīl kata, ya şol dārūlardan kim, ³ṭabī'atında ḥarāret ola. Ve daḥı şoğanda evşāf-ı şalāşeden ikisi müctemī'dür. ⁴Biri bu kim, ḥarāreti var, biri bu kim, müvellīd-i rīḫdur. Bu sebebden muḫavvī bāhdan add ⁵olunur. Velākin kuşūrı var şol sebebden ki, bedene çok ğıdā virmez. Ammā kaçan ⁶şişek eti-y-le veyāḫūd müsemmen tavuḫ eti-y-le birişüb yeseler şol ğıdādan olur kim, ⁷menīyi ziyāde ider. Ve daḥı bādām ve köknār içinde iki vaş̄f cem' olmuşdur. ⁸Biri bu kim, hārdur, biri bu kim bedene çok ğıdā virür, bu sebebden muḫavvī bāhdan ⁹oldılar. Velākin kuşūrları var şol cihetden kim, tevliḍ-i zīḫ itmez, ammā ¹⁰kaçan 'akīde-i 'ineble ḫalt idüb, isti'māl ideler kim, kemāl üzre muḫavvī olalar ¹¹ve müzid(çoğalma)-i menī ola. Cemī' ğıdāları bunlara kıyās eyleyeler. Belki cemī' edviye ¹²daḥı bu resmedür. Her ḫankısında bu üç vaş̄f tamām olsa, kāmīl muḫavvīdür, her ¹³ḫankısında bu üç vaş̄f eksik olsa ḫaşırdur, terkīb eylemek gerek, ğıdālardan ¹⁴yāḫūd devālardan şol nesnelere kim, ol kuşūrun gidere, tamām kāmīl eyleye. ¹⁵**Hakīm Rāzī** eydür, ata binmegi dāīm 'ādet idenler, cimā'a ḫavīdür, şunlardan kim, ¹⁶anlarıñ 'ādeti degildür. Ve daḥı şunlar kim cimā'ı 'ādet idinmişlerdür, anlar cimā'a ¹⁷ḫavīdür. Şunlardan anlarıñ 'ādeti degildür ve daḥı erenlere şovuk yerde ve bilād-ı yādda ¹⁸ve kış günlerinde ve iştihā-yı cimā' 'āriş olur, ḫātunlar olmaz ıssı yerlerde ve fuşul-i ¹⁹hārdā 'āriş olur, erenlere olmazdır. İmdi bu kelām, külliyet üzre rāst ²⁰gelmez, belki emziceye rāci' olur. Eger ol bilā[d]da ve ol fuşulde mizāc ²¹bulsa erūñ ya 'avratıñ olmak daḥlı yokdur. İştihā olmak i'tidāl-i mizāca tābi'dür.

Şıfat-ı devā kim ²¹ferci tażyıḫ ider: Keçi toynağı, mihrak ve eşek toynağı ve cevz-i besfāyic ve kākül [38^a] ¹direm döğile, göyünmiş be-ğāyet saḫk idüb, gül yağ-y-la yuğuralar, sırçalı zarfa koyalar, on günde bir ²buçuk mişḫālın yūñe dürtüb götüreler, ḫayz vaktinde olmaya, hem ıssılık vire, hem tażyıḫ ³ide, bıkr gibi olsa. **Şıfat-ı devā kim** ferici ṭaraldur: Āfsentīn, ḫamāme, benefşe şakızı, ⁴cülnār, sa'ter, kākül ikişer direm, be-ğāyet saḫk idüb gül yağ-y-la yuğuralar, andan bir pāre panbuğı ⁵fitil gibi ide, edviyeye bulaşdura, üç gün 'ale't-tevālī' götüre, hemān bıkr gibi ola. **Devā-yı** ⁶**āḫer** kim tażyıḫ ider. Çörek otu, kök māzū ve süsen dibi, dükeli berāber döğüb zeyt-le ḫalt ⁷ide, şūfa sürüb, yedi gün 'ale't-tevālī' isti'māl ide, fāyide bula. **Şıfat-ı āḫer**, ḫankı ⁸'avrat kim, koyunuñ ferici yöresinde olan çirki götüre bıkr gibi ola. **Şıfat-ı āḫer** ⁹**kim**, be-ğāyet tażyıḫ eyley. ḫargu dibin göyündürüb gök māzū ve sünbül-i Rūmī saḫk idüb ¹⁰ḫargu dibine ḫarışdurub tatlu enār şu-y-la yuğuralar, şūfa dürdüb isti'māl ideler. ¹¹**Şıfat-ı āḫer kim**, tażyıḫ ider ve hem rütubetin giderür. Milh-i Enderānī, şeb şuyı ile ezeler, ¹²ol şuda māzū ve bellüt ḫarār bişmiş ola, istinhā ideler. **Şıfat-ı āḫer** ¹³tażyıḫ ider, gök ḫoz kabı, şeb, topalak şarāb ile bişireler, şūfa dürtüb 'avrat götüre. ¹⁴**Şıfat-ı āḫer** 'avdet-i vāsī'a olsa, şuyı çok olsa fāyide ider. Alasın isfidāc-ı ¹⁵mağsül kim, eritilmiş ola, bal ile ḫamīr idesin, biraz za'ferān bile yuğurasın, andan ¹⁶ol yuğurulmuş nesneden fındıklar düzesin. Cimā' vaktinde bir bir buḫur eyleyesin, be-ğāyet ¹⁷fāyide bula.

EL-BĀBŪ'R-RĀBİ'
[ON DÖRDÜNCÜ BĀB]

**Şol edviyeleri bildirir kim, ¹⁸fercin rāyihāsın lâṭīf ider,
ḥattā bir varan bir daḥı varmağa rāğib olur, ¹⁹ḥalvetine ṭalib olur.**

Bir kıraṭ oğlanaşın(cavşir otu) ḥall idüb gül yağ-y-la götürse, ²⁰ḥayz münkatı' olduğdan şoñra be-ğāyet müfīd ola. Bir kıraṭ sekbinec ḥall idüb, ²¹gül yağında şūfa dürtüb götürse fāyide ide. Bir direm yüzerlik toḥmı yumşaq döğüb [38^b] ¹gül yağ-y-la yuğura, şūfa dürtüb ḥayızdan şoñra götüre. Ve daḥı yumşaq yaban sarımsağın yumşaq ²dögeler, şūfla götüreler, fāyide bulalar. Bir dirhem cāvşiri gül yağ-y-la ezüb şūfa ³dürtüb götüre, 'azīm fāyide bula, şol şart ile, bir götürdüğün bir daḥı götürmeye, her gün ⁴tecdīd eyleye.

EL-BĀBŪ'L-ḤĀMİS 'AŞER
[ON BEŞİNCİ BĀB]

**Şol devāları bildirir kim, ⁵bālīg olmaduḡ 'avratlarıñ raḥminde
kıl bitirmez isti 'māl idecek.**

⁶Be-ğāyet mücerredür ol mevzī'-i lâṭīf, şöyle ak ve yumşaq kıla, kara incir ⁷yabrağın kurudalar, mür-i şāfī, māzeryün tarudfnel, zebedü'l-bahr, zerārīḥ, kurubaş güli ⁸'ale'l-infirād dögeler, cem' idüb yine dögeler, evvel koğuklamış eşek ⁹südi-y-le dükeli edviyeyi şol kadar yuğuralar kim, bal gibi koyu ola, ¹⁰andan ol mevzī' i arḡun arḡun elmas-ile şol ¹¹kadar çizeler kim, kan cağar [...] çıka, andan ol ¹²devāyı dürteler, birbiri üstine ¹³birkaç def'a her kim isti 'māl ¹⁴itse kıl bitmeye. V'allahü ¹⁵Te'ālā ā'lem bi'savāb.

¹⁶Temmeti'l-kitāb bi-ā'vniḥī

¹⁷Allahü'l-melikü'l-

¹⁸vehhāb.

¹⁹Temme

Sene 1136 fī şehr-i Rebiu'l-evvel yevm 15

[13 Aralık 1723]

D) Metnin Örümesinde Ve Üslubunun Oluşmasında Diğer İşlevsel Unsurlar

- Metinde bazı cümleler genellikle uzundur. Cümlelerin uzunluğunda; *ammā*, *hem*, *kim*, *velākin*, *ve*, *ve daḥı*, *zīrā*, bağlaçları ve geniş zamanlı, istek fiil çekimleri, fiillimsi yapılar işlevsel olarak kullanılmıştır: Şıfat-ı devā kim ²¹ferci taẓyīk ider: Keçi toynağı, mihraq ve eşek toynağı ve cevz-i besfāyic ve kākül [38^a] ¹direm döğile, göyünmüş be-ğāyet saḥḡ idüb, gül yağ-y-la yuğuralar, sırçalı zarfa koyalar, on günde bir ²buçuḡ mişkālın yüne dürtüb götüreler, ḥayz vaktinde olmaya, hem ıssılık vire, hem taẓyīk ³ide, biker gibi olsa.
- Cümle sözdizimleri genellikle Türkçe cümle yapısına (özne+nesne+yüklem) uygun değildir: Kaçan bu üç vaşf bir ġıdāda ¹¹buluna, maḡşūd anda ḥāşıl ola ve illā bulunmasa terkīb lāzım olur, iki ya ¹²üç nesneden ya ziyādesinden.

- Anlatımın etkili olması için, ¹‘*arız olsa*, ⁶*Be-ğāyet mücerredür*, *bilgil*, *devā-yı āher kim*, *eydür*, *Şıfat-ı āher*, *Şıfat-ı āher kim*, *Şol edviyeleri bildirir kim*, ifadeleri sık sık kullanılmaktadır.
- Yazar tavsiyelerde bulunmak istediğinde istek kipini sık sık kullanır: Bir dirhem cāvşīri gül yağıyla ezüb şūfa ³dürtüb götüre, ‘*azīm fāyide bula*, *şol şart ile*, bir götürdüğün bir dağı götürmeye, her gün ⁴tecdīd eyleye.
- Yazar, üslupun inşasına katkı sağlayan, *egerçi*, *ma ‘lūm olsun ki*, ifadelerini sık sık tekrarlamaktadır.
- Üslupun oluşumunu sağlayan, okuyucuyu konunun önemi konusunda uyaran ifadeler sık sık tekrarlanır: *edviyeleri bildirir kim*, *Şol cevāşirleri bildürür kim*, *Şol edviyeleri bildürür kim*, *Şol devāları bildirir kim*, *Şol hizābları bildürür kim*,
- Yazar tedavi yöntemlerini ve ilaç yapımını inandırıcı kılmak için, *Būkrāṭ eydür*, *Hakīm Cālīnūs ¹⁵eydür*, *İbn-i Sīnā eydür*, *Hakīm Rāzī eydür*, *Şāhib-i İzāh eydür*, *nitekim Cālīnūs dimişdür kim*, *Hakīm Cebrāil Bahtışū^c eydür*, *Aristo-yı Hakīm şöyle buyurmuşdur kim*, *Aristo-yı Hakīm bir yerde dağı ⁶buyurmuşdur kim*, ifadelerini paragraf veya cümle başlarında tekrarlar.
- Yazar, tavsiyelerinin veya anlatımlarının okuyucuyu etkilemesi için, *meşelā*, kelimesini kullanarak örnek veya ek açıklamalarda bulunur: *Meşelā*, siñirlerde hiss ü hareket olmasa, ⁴ol hiss ü hareket dimāğdan hāşıl olurdu. İhlil dağı süst olub fi’lden kalurdu.

Sonuç

Çözömlenen temsilî altı varaklık metin, bâh-nâmenin dilsel özelliklerini ve yapısal kurgusunu anlama bakımından önemli ipuçları içermektedir. Türkçe telif ilk bâh-nâme sade, açık ve anlaşılır bir anlatımla yazılmıştır. Buna rağmen eserde konuşma dili unurları, atasözleri ve deyimlere pek yer verilmemiştir. Metin, sanat endişesi taşınmadan, külfetsiz ve yapaylıktan uzak bir üslup ve anlatımla yazılmasına karşın müellifin *Rucū’u’ş-Şeyh*’i örnek alması, hatta onu özetlemesi eseri yabancı unsurlara maruz bırakmıştır. Maddebaşı olabilecek Arapça ve Farsça kelimeler oldukça yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Fakat müe’lif kendisine özgü üsubu ile bu yabancı kelimelere Türkçe işletim ekleri getirerek bunlarla Türkçe tamlamalar örmüştür. Bunun yanı sıra yoğun fiil ve filimsi kullanımı da yabancı bir dilden tercüme edilen esere Türkçe te’lif ilk bâh-nâme özelliği kazandırmaktadır. Eserde çok az oranda arkaik ve Orta Türkçe dönemine ait kelimelere tesadüf edilmektedir. Metinde, bunun yanı sıra dudak uyumu ve günümüzdeki telaffuz biçimlerinin pek çoğunun oluşumunu tamamladığı ve konuşma dili özelliklerinin kullanıldığı tespit edildi. Fiil kullanımı ve filimsilerin işlevselliğinin yoğun olduğu metinde, filimsiler birer bağlama unsuru olarak kullanıldığı gibi onlarla tamlamalar da oluşturulmuştur. Zarf-fiil ekleri (-ub, -üb) aracılığıyla bağlı, birleşik cümleler genişletilmiştir. Bâh-nâme’nin eylem, olay merkezli bir öyküleme olmadığı, daha çok betimleme ağırlıklı mensur bir eser olduğu için metin daha çok girişik birleşik, ki’(kim)li ve şartlı birleşik cümlelerle örülmüştür.

Kaynakça

- AĞAYEVA, Sebina (1997). "Edebi Üslûpla İlmî Üslupun Mukayesesi", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 4, Güz, ss. 40-44
- ADIGÜZEL, Ahmet (2015). " Bâh-nâmeye Bir Bakış ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bâh-nâmesi." *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literatures and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 299-322. 18.01.2016 tarihinde ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net adresinden alınmıştır.
- ADIGÜZEL, Ahmet (2016). "Râhatu'n-Nüfus'ta Cinsel Sağlık İle İlgili Terimler." *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literatures and History of Turkish or Turkic* Volume 11/4 Winter 2016, p. 19-66 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9141> ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net adresinden alınmıştır.
- ADIGÜZEL, Ahmet (2020). *Râhatu'n-Nüfus Üzerine Bir Dil İncelemesi* (İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük-Terimler), İstanbul: Hiper yayın.
- ADIGÜZEL, Ahmet (2017). "Râhatu'n-Nüfus'ta Yer Alan Aslı Fiillerin Yardımcı Fiil Olarak Kullanılması," Volume 12/5, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11317>, p. 1-10.
- AKTAŞ, Şerif (1984). "Edebiyat İlmî ve Edebî Terminoloji Üzerine", *Millî Kültür*, S. 45, Haziran, ss. 20-23.
- AKTAŞ, Şerif (1973). "Üslûp Meselesi", *Fikir ve Sanatta Hareket*, S. 88, Nisan, ss. 55/191- 57/193.
- AKTAŞ, Şerif (1986). *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, 1.bs., Ankara: Akçağ Yayınları, 159 s.
- ALYLMAZ, Cengiz (2004). *Eski Türkçenin Söz Varlığının Düz ve Ters Dizimi*, Ankara: Kurmay Basım Yayın Dağıtım.
- BÖREKÇİ, Muhsine - Yusuf TEPELİ (1996). "Tarık Buğra'nın 'Ömer' Adlı Hikâyesinin Dil ve Üslup Açısından Tahlili", *Atatürk Üniv. Türkiyat Arş. Enstitüsü Dergisi*, Erzurum: Atatürk Üniv. Yay., S. 6, s. 29-66.
- ÇOBAN, Ahmet (2004). *Edebiyatta Üslûp Üzerine*, Ankara: Akçağ Yay. 1.Baskı.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (1984). *Kutadgu Bilig- Fiil*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- ERDEN, Aysu (2001). "Biçembilim ve Yazınsal Eleştiri", *Türkiye'de Eleştiri ve Deneme*, Ankara: Tömer Yayınları, ss. 47-56.
- ERGİN, Muharrem (1990). *Türk Dili*, İstanbul: Bayrak Yay. 5. Baskı.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2008). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*, Ankara: Akçağ Yay. 1. Baskı.
- EMR, Sabahat (1978). "Üslûp Özellikleri", *Örneklerle Kompozisyon Yazma Sanatı*, 9.bs., İstan. Örs Matbaası, ss. 21-22
- EMRE, İsmet (2006). *Edebiyat ve Psikoloji*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- FREUD, Sigmund (1998). *Psikanaliz Üzerine*, (Çeviren: Kamuran Şipal), İstanbul: Cem Yayınları.
- FREUD, Sigmund (2001). *Sanat ve Sanatçılar Üzerine*, (Çeviren: Kamuran Şipal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İSEN, Mustafa (2002). "Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı", *Türkler* (neşreden: Hasan Celal Güzel ve diğerleri), Ankara, c.XI, s. 536-588.
- KAPLAN, Mehmet (2004). "İfâde Vasıtalarının Değişmesi", *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- KARACA, Alâattin (2005). *İkinci Yeni Poetikası*. Birinci Basım, Ankara: Hece Yayınları.
- KARAHAN, Leylâ (1997). "Fiil-Tamlayıcı İlişkisi Üzerine", *Türk Dili*, S. 549 (Eylül), Ankara, s. 209-213.
- KARAHAN, Leylâ (1990). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ yayınları.
- KORKMAZ, Ramazan- ÖZCAN Tarık (2009). *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri, Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

- KORKMAZ, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları
- OKAY, Orhan (1983), “Şairin Karnındaki Mânâ”, *Yönelişler*, S.23-24. Mayıs-Haziran.
- ÖNAL Mehmet (2008). “Edebî Dil ve Üslûp”, *A.Ü. Türkiyat Arş. Ens. Dergisi*, Sayı 36, Erzurum.
- ÖZKAN, Mustafa-SEVİNÇLİ, Veysi (2017). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- ŞAHAN, Kayhan (2007). Edip Cansever’in Şiirinde Anlatı Öğeleri, İstanbul Kültür Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TUTAŞ, Nazan (2006). “Yazınsal Metinlerde Biçembilimsel İnceleme” *Littera Edebiyat Yazıları*, Ankara: Hacette Üniv. Yay. (haz.) Cengiz Erdem, C. 19, s. 169-180.
- TÜRK DİL KURUMU TÜRKÇE SÖZLÜK, (2011). (haz.) Komisyon, Ankara: TDK Yay.
- ÜST, Sibel (2014). “Dilbilimsel İnceleme Yöntemleri ve Klâsik Türk Edebiyatı”, *Uşak Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Uşak: Uşak Üniv. Yay., C. 7, S. 2, s. 125-146.
- VARDAR, Berke (2007). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yay.
- YELOK, Veli Savaş (2008). “Erkin Vâhidov’un Kelime Dünyasına Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araş. Dergisi*, C. 1, S. 3, s. 442-470.
- YELTEN, Muhammet, (2014). “Ĥamza-nâme’nin Nesir Üslupu,” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkie* Volume 9/9 Summer 2014, p. 17-30, Ankara.
- YILDIZ, Cemal (1991). Üslûp ve Üslûp İnceleme Metodları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- WELLEK, Rene- WARREN Austin (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, (Çev. Ahmet Edip Uysal), Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yay., Birinci Baskı.